

Nasrullah Purdževadi

BOHEMSTVO U HAFIZA¹

Izgubljena bliskost

Ako bismo ljubav i interesovanje prema nekom našem pjesniku mjerili brojem knjiga i članaka koji su o njemu objavljeni, trebali bismo kazati da je Hafiz u posljednjih pedeset godina bio najomiljeniji iranski pjesnik. Istraživanja o Hafizovu životu i društvenim uvjetima njegova života, knjige i članci koji su napisani kako bi razriješili neka pitanja u njegovom Divanu jesu radovi kakvi nisu napisani niti o jednom drugom pjesniku. Međutim, unatoč postojanju svih ovih radova, mi osjećamo da u Hafizovoj poeziji *Jezika Tajnovitosti* još uvijek postoje tajne do kojih nismo doprli. Štaviše, katkada se može postaviti pitanje da li su nas ova istraživanja i djela zaista približila Hafizu. Da li su u manjoj mjeri od nas Hafiza razumijevali njegovi davnašnji čitaoci koji pred sobom nisu imali

¹ Napomena prevodioca: Ovdje, zbog ograničenog prostora, prenosimo tek jedan dio od dva nama poznata teksta o Bohemstvu u Hafiza autora Nasrullaha Purdževadija. No, imajući u vidu značaj ovog autora u datoj oblasti, barem uvodni dio njegovog teksta će nam ponuditi zanimljivu informaciju, dostojnu i autora i pjesnika čijemu djelu autor pristupa. Tekst „Hafizın Rindliği - I“ čiji izvod donosimo je objavljen u zborniku tekstova Nasrullaha Purdževadija prevedenom na turski jezik: Nasrullah Pürcevadi: Can Esintisi – Islamda Şiir Metafizigi (Dašak duše – metafizika poezije u islamu), İnsan Yayınları, İrfan dizisi, İstanbul 1998., 448 str. (spomenuti tekst - str. 215-246.; prevedeno od str. 215-227)

kritička izdanja Hafizova Divana, koji u ovom stupnju nisu uspijevali razriješiti strukturalnu i značenjsku snagu u Hafizovim stihovima, koji nisu imali konkretne podatke o Hafizovu životu i socijalnim uvjetima njegova vremena?

Postavljajući ovo pitanje, ne želim negirati vrijednost napisanih djela i sprovedenih istraživanja. Štaviše, valorizirajući naš odnos koji smo zauzeli prema Hafizu i poredeći ga sa odnosom naših predaka, to želim ukazati na nedostatke u našim istraživanjima Hafiza. Istraživanja koja su u toku posljednje četiri decenije sprovedena o Hafizu nesumnjivo su doprinijela nove spoznaje o pjesniku i njegovoj poeziji, i mi ga danas u formalnom smislu bolje poznajemo. Međutim, mi smo izgubili snagu kojom su naši preci iznutra, smisaono prepoznavali Hafiza. Većina nas je, poput naših djedova bliska sa Hafizovim djelom, čak njegov Divan čitamo i više negoli su čitali naši preci. Međutim, oni su se drukčije saživljavali sa Hafizovom poezijom. No, naši preci su imali drugačiji pristup Hafizu, a naš pristup je drugačiji. Razlika između ova dva pristupa jednostavno se može razaznati porede li se suvremena djela napisana o Hafizu i komentari koje su naši preci pisali kako bi analizirali Hafizove pjesme. Otuda nema potrebe da mi sada ulazimo u raspravu i poređenje starih komentara i novih studija. Ono što je za nas ovdje važno jeste poznavati razloge ove različitosti.

Iako i mi kao i naši preci volimo Hafiza, i premda smo fascinirani njegovom poezijom, prisnost koju su oni osjećali prema Hafizu i njegovom poetskom svijetu jeste prisnost koju smo mi izgubili. Hafizovi čitaoci u prethodnih sedam stoljeća su bolje razumijevali vezanost pjesnika za Tvorca i stvorene. Oni su u ovoj vezanosti suosjećali sa pjesnikom. Njihov ideal bio je naći se na stupnju o kojem im pjesnik govori svojim stihovima. Hafiz je za njih predstavljao govor iz svijeta tajni; njegove riječi su predstavljale darove iz svijeta ezoterije. Njihova prisnost sa tim riječima i stihovima bila je rezultat njihove vjere u svijet ezoterije, u svijet duhovnosti. I upravo su s pomoću blagoslova ove vjere uspijevali postići emocionalnu identifikaciju sa pjesnikom, u sjenci vremena i aktualnog trenutka uspijevali su priskrbiti osebujan segment značenja poezije. Da su se u toj situaciji usmjerili istraživanju Hafiza, to bi po svemu bilo u okviru prethodnih saznanja.

naučnicima s kraja 19. i početka 20. stoljeća predstavljao najveću smetnju da upoznaju sadržaj određenih ezoteričkih i teoloških djela. Raduje to što se u posljednjih pet decenija javila promjena među misliocima, tako da je uveden novi metod koji omogućuje da istraživači ovakvih djela otklone prepreke na svome putu, da se prikuće stvarnim značenjima. Ovaj metod, nominiran kao fenomenologija, primjenjivan je u književnoteorijskim istraživanjima, a osobito u istraživanjima književnosti koja sadrži elemente ezoteričnoga i teološkoga. Ovaj metod može se primjenjivati kako bi se razumjela ne samo Hafizova poezija, već sufijska poezija svojstvena autorima koji su pisali na perzijskom jeziku. Koliko god da je primjena ovog metoda unijela promjena u evropsko mišljenje u oblastima kakve su povjest religija ili vjerska misao uopće, toliko može promijeniti i fizionomiju istraživanja Hafiza u suvremenom svijetu. Ovaj metod nas uči da izravno uđemo u pjesnikov poetski svijet i sfere njegove misli, umjesto da o Hafizu raspravljamo u okvirima svog načina mišljenja i da značenja stihova reduciramo na jedan aspekt unutar modernih tokova misli. Fenomenologija naš um spašava od zarobljenosti pred aspektima i idejnim pravcima stranim značenjima u datim stihovima, i otklanja naše vlastite predstave i predrasude koje nam onemogućuju da uočimo značenje. Tako, zahvaljujući ovom otklanjanju predrasuda, mi možemo doseći spoznaju suštine svakog pojedinog fenomena. Kako bi se na vidjelo iznijele tajne ezoterične mudrosti Hafizovih stihova, generalno, za sve ključne riječi u njegovoj poeziji potrebno je koristiti fenomenološki metod. Međutim, to bi bio poprilično zamašan posao čija bi realizacija ovdje bila nemoguća. Ono što mi radimo, jeste raspraviti o jednom od temeljnih značenja, možda i o najtemeljnijem značenju u Hafizovom mišljenju koje potiče iz srca. To je značenje onoga što je nominirano kao bohemstvo. Bohemstvo za nas predstavlja glavnu kapiju vidokruga Hafizova mišljenja, i ključ ezoteričke mudrosti Irana. Hafiz, na stupnju na kojem se ostvaruje njegov istinski identitet pjesnika, svoj život nominira bohemstvom. Pjesništvo, baš kao i svi drugi načini izražavanja umjetnika, jeste forma kroz koju se izražava Hafizov identitet, te stoga i samo otkrivanje istine o bohemstvu i osvjeđenje u njenu suštinu bit će način da nam se predstavi područje pjesnikova bitka, odlike njegova identiteta, ili, kako sam pjesnik kaže, da

bi se kazalo što je sa jezičkog aspekta ta zavjesa koja sadrži tajnu, i gdje je to mjesto na kojem nam valja tražiti otkrovenje, valja nešto kazati o odlikama ovog fenomena.

Dvojna semantička polja

Hafiz na jednom mjestu kazuje:

O tajni pijanstva i bohemstva ne slušaj Hafiza, slušaj mene

*Jer ja sam taj koji je svake noći sa čašom, blizak prijatelj mjeseca i savvjezda Plejade.*⁶

U ovom stihu pjesnik govori o dva jastva; prvo je jastvo koje govori o tajnama pijanstva i bohemstva, bliski prijatelj savvjezda Plejade. Drugo jastvo je ono koje pjesnik spominje svojim mahlasom, njegovo lice koje svijet poznaje. Ta dva jastva komuniciraju sa nama. Hafiz komunicira sa nama, međutim, u njegovim riječima nema tajni pijanstva i bohemštine.

⁶ Ovaj distih je u nekim pouzdanim rukopisima kao i u štampanim Divanima u redakciji Ebu-l Kasima Indžu-ji Širazija (str. 107) i Suhejli-ji Hansarija (str. 315) naveden u citiranoj formi. Kazvini i Handeni su ovaj distih zabilježili u drugoj varijanti. Kazvini i Gani (str. 245) su, oslanjajući se na neke rukopise, prenijeli tako da umjesto "Hafiz" stoji „vaiz“, tako da bi ovaj stih prema tome glasio: O tajnama pijanstva i bohemstva ne slušaj vaiza, slušaj mene... Kao prvo, Kazvini i Gani su odabirom varijante sa „vaiz“ izbacili pjesnikov mahlas, a drugo, oni su previdjeli jednu delikatnu i duboku misao koje Hafiz želi izraziti praveći razliku između dva jastva. Omašku je napravio i Hanleri koji je izbjegao čitanje drugih rukopisa i umjesto Hafiz unio vaiz (Tom I, str. 712). Ono što je ovu dvojicu priređivača navelo na grešku jeste pitanje kako je moguće da Hafiz sa jedne strane sam sebi prisposobljava pijanstvo i bohemstvo, a sa druge strane ih se odriče. Nekada su to pitanje postavljali prepisivači, tako da su riječ "Hafiz" zamijenili rječju „vaiz“, i time previdjeli značenje dubokog i delikatnog stiha. Kada je Kazvini zapazio da u pouzdanim rukopisima stoji "Hafiz" a ne „vaiz“ počeo je razvijati pretpostavke, te kazao kako postoji mala vjerojatnoća da je neko drugi autor ovoga stiha. I neki drugi prepisivači su u ovaj stih unijeli određene izmjene; npr. Jedan od njih je zapisao: Upitaj Hafiza za tajnu ljubavi i komentar pijanstva, a drugi, pak: Pitaj Hafiza o tome šta je zabava. Treći je, pak, ovom gazelu pokušao pridodati distih u kojem se nalazi Hafizov mahlas. Sve ove omaške su proistekle iz činjenice da prepisivači i priređivači nisu razumjeli suštinu poruke. No, ne bi trebalo biti nimalo zbunjujuće kada neko pravi razliku između dva jastva. Hafiz je to pokazao u više stihova. Navedimo jedan primjer: Hafize, dergah staroga maga jest mjesto vjernosti. Za njeg čitaj lekciju ljubavi, i slušaj je od njega. Tako, onaj koji govori ove riječi je, u nekom smislu, neko drugi, a ne Hafiz.

značenje u svakodnevnom jeziku, dakle, u prirodnom jeziku jeste značenje primarne denotacije koje posjeduje svaki jezični znak. Dubinsko značenje jeste ono koje pjesnik, imajući u vidu primarnu denotaciju određenoga znaka, uvodi, pridodaje datoj riječi. Tako je primarna denotacija ključ za izvođenje i razumijevanje dubinskog značenja. Kako bi ovo pitanje bilo jasnije, mi ćemo navesti jedan primjer i razmotriti jednu od ključnih riječi u Hafizovoj poeziji; recimo, možemo uzeti riječ “Divane” (lud).

U Hafizovoj poeziji, i u iranskoj sufijskoj poeziji uopće, a osobito u Attarovim stihovima prisutne su dvije značenjske strane riječi lud i ludost. Denotativno ili površinsko značenje ove riječi jeste ono koje se podrazumijeva u svakodnevnom jeziku i koje je dato u rječnicima. Ova definicija se izriče s pomoću termina razbora i razboritosti. Ludost jeste suprotnost razboritosti. Ludak je pak onaj koji je daleko od razbora. Ova odaljenost, opet, nije ništa negoli nedostatak, odsutnost. Odsutnost razbora kod ludaka se u društvu prepoznaje po njegovom ponašanju. Ludak se ponaša neuobičajeno u odnosu na običaje i pravila ponašanja koji vladaju u svijetu. Njegova veza sa svijetom predstavlja jednu vrstu podsvjesnog antagonizma, podsvjesne manije. Sa druge strane i ljudi zauzimaju specifičan odnos spram ludaka, prema njemu se drugačije ponašaju i ograničavaju njegovo kretanje, zatvaraju ga ili okivaju u lance.

No, kada pjesnik spominje ludaka, kada govori o njegovim svojstvima, te izriče njegov odnos prema svijetu, on i za termin ludak, kao i za druge termine koje koristi kako bi opisao sve što se dovodi u vezu sa ludakom i ludošću, uz primarno ima u vidu i sekundarno značenje, koje je dubinsko, transponirano. Ovo transponirano značenje jeste u simetričnom odnosu spram denotativnog. Upravo onako kako pojam ludaka u primarnoj denotaciji označuje odmaknutost od razbora, tako i konotativno značenje označuje tu nerazboritost. Međutim, između ove dvije vrste nerazboritosti postoji velika razlika. U dubinskom semantičkom polju ludost označuje odsutnost razbora, međutim, ova odsutnost razbora nije nedostatak, falinka, već je prouzročena zrelošću (savršenstvom – kemal). Drukčije kazano, s aspekta dubinskog značenja ludost predstavlja jedan od duhovnih stupnjeva čovjeka. Duša se zbog savršenstva uma distancirala od racia. Svojstva koja pjesnik ima u vidu kad govori o ludaku, te odnosu

su terminološka značenja ovog pojma koja se javljaju u iranskoj sufijskoj poeziji. Mi ćemo sada po strani ostaviti ova terminološka značenja koja se dovode u svezu sa dubinskim semantičkim poljem, i osvrnuti se na ova dva rječnička tumačenja. Prema prvom značenju bohem (rind) jest bistra i lukava osoba, a drugo značenje je nemarna i neusiljena osoba ili osoba koja se ne ponaša u skladu s općim pravilima. Muinovi izvori Surme-i Sulejmani, Ferheng-i Džihangiri, Burhan-i Kati' i Gijasu'l-Lugat, kao i neki stariji rječnici spominju manje-više istovjetno značenje ovih pojmova. Međutim, u većini ovih rječnika (Surme-i Sulejmani, Burhan-i Kati' i Gijasu'l-Lugat) korišten je još jedan pojam kako bi se objasnio pojam bohema. Taj pojam jeste pojam "poricanja". Prema ovim rječnicima bohem nije samo nemarna i neusiljena osoba, već on je i poricatelj. Mi, gledajući i određujući bohema kroz nemarnost i neusiljenost, kada koristimo ova svojstva imamo u vidu tek njegovo formalno ponašanje u društvu. No, ako bismo znali da je on i poricatelj, pored njegovog formalnog držanja i postupaka, mi bismo mogli sagledati i njegovu psihološku i mentalnu sliku. Uzme li se ta činjenica u obzir, bit će jasno da nemarnost i neusiljenost bohema nisu priostekli iz lošeg odgoja ili obrazovanja, štaviše, oni su rezultat jedne vrste znanja i vjerovanja. Uzimajući u obzir ovaj "epistemološki" aspekt kod bohema, on je sa velikom vjerojatnošću bilo uzrokom upotrebe ovoga pojma u jeziku poezije, a osobito u Hafzovim stihovima. Ranije, dakle, prije negoli je pojam bohema bio uvršten u jezik poezije, ovaj pojam se definirao u odnosu na ponašanje bohema unutar društvene zajednice. Svakako, ovdje se radi o hipotezi za čije bi potvrđivanje bilo potrebno sprovesti više istraživanja i analiza na korpusu starih tekstova. Međutim, čak i da se imala u vidu psihološka i epistemološka strana bohema prije negoli je ovaj pojam uvršten u jezik poezije, poezija iranskih pjesnika, a osobito Hafzova poezija bi ovaj aspekt izbacila u prvi plan.

Štaviše, neki rječnici u svojim definicijama pojma bohem se više dotiču psihološkog i mentalnog aspekta bohema, nego što obraćaju pažnju na njegovo ponašanje, na njegov suodnos sa društvenom zajednicom. Primjerice, autor Gijasu'l-Lugat veli da je bohem poricatelj, i da njegovo poricateljstvo u šeriatu nije proisteklo iz njegove neupućenosti, već je produkt njegove lukavosti. Zapravo, ovdje prisutno naglašavanje psihološkog

